

Xavier Martínez-Celorio

Universitat de Barcelona

xmcmartinez@ub.edu

Recepció: 17/03/2017, acceptació: 13/10/2017

Resum: L'article analitza la relació entre la llengua habitual i la mobilitat social a Catalunya destacant com el factor lingüístic no ha estat un obstacle ni un factor determinant per a les trajectòries de mobilitat social intergeneracional entre pares i fills. L'article contextualitza els antecedents històrics de la pauta de mobilitat social a Catalunya i com es distribueix l'ús del català i l'expressió de la identitat catalana en l'estructura contemporània de classes socials. Finalment, analitza l'ascens, el descens i l'herència social de classe en funció de la llengua habitual i el lloc de naixement de pares, avis i enquestats fent servir les dades del *Panel d'Anàlisi de les Desigualtats* (PaD 2012) de la Fundació Jaume Bofill.

Paraules clau: mobilitat social, discriminació lingüística, llengua d'origen

Lengua y movilidad social en Cataluña

Resum: El artículo analiza la relación entre la lengua habitual y la movilidad social en Cataluña y destaca que el factor lingüístico no ha sido un obstáculo ni un factor determinante para las trayectorias de movilidad social intergeneracional entre padres e hijos. El artículo contextualiza los antecedentes de la pauta de movilidad social en Cataluña y analiza cómo se distribuye el uso del catalán y la expresión de la identidad catalana en la estructura contemporánea de clases sociales. Finalmente, analiza el ascenso, el descenso y la herencia social de clase en función de la lengua habitual y el lugar de nacimiento de padres, abuelos y encuestados, usando los datos del *Panel d'Anàlisi de les Desigualtats* (PaD 2012) de la *Fundació Jaume Bofill*.

Palabras clave: movilidad social, discriminación lingüística, lengua de origen

Language and social mobility in Catalonia

Abstract: The article analyzes the relationship between the habitual language and social mobility in Catalonia and emphasizes that the linguistic factor has not been an obstacle or a determining factor for the trajectories of intergenerational social mobility between parents and children. The article contextualizes the background of the pattern of social mobility in Catalonia and analyzes how the use of Catalan and the expression of Catalan identity are distributed in the contemporary structure of social classes. Finally, it analyzes the ascent, the descent and the social inheritance of class according to the habitual language and the place of birth of parents, grandparents and respondents, using the data of the *Panel d'Anàlisi de les Desigualtats* (PaD 2012) of the *Fundació Jaume Bofill*.

Key words: social mobility, linguistic discrimination, language of origin

1. INTRODUCCIÓ

La mobilitat social consisteix en la facilitat o dificultat d'accedir a una posició de classe social diferent a la dels orígens socials, que permet mesurar el moviment dels individus i de grups d'individus entre les posicions de classe del sistema d'estratificació social d'una societat (Marshall 2005). Els estudis intergeneracionals de mobilitat social cobreixen llargs períodes retrospectius de 50 o 60 anys i permeten sumar mostres de pares i fills encavalcades. S'arriba a disposar de dades intergeneracionals que poden remuntar-se fins a finals del segle XIX. Per tant, tenen un gran capacitat retrospectiva i comparativa que serveix per conèixer i mesurar:

- a) el grau empíric de classisme i de desigualtat o igualtat d'oportunitats que estructura la nostra societat com a oberta i fluïda o com a tancada i rígida;
- b) el predomini o no de les normes meritocràtiques en el procés d'assignació dels individus en la divisió del treball per sobre dels orígens de classe, i
- c) la contribució a llarg termini de les polítiques i dispositius de l'Estat del Benestar a l'hora de reduir o mantenir l'herència social i les barreres de classe.

L'estudi de la mobilitat social és un tema recurrent en sociologia i posa en evidència com s'articula la lluita posicional entre orígens i destins socials a les societats estudiades tenint en compte el grau de desenvolupament econòmic, de divisió del treball i de desigualtat social que les estructuren. Estudiant la mobilitat social podem conèixer millor les fronteres de classe, el seu enduriment o permeabilitat i el grau d'herència social i de maduració demogràfica. Per aquestes raons resulta una temàtica transcendental, complexa i, pel seu caire retrospectiu, avaluadora del grau de justícia social i de prosperitat intergeneracional que assolim.

2. ANTECEDENTS HISTÒRICS DE LA MOBILITAT SOCIAL CATALANA

A Catalunya la primera referència feta a l'entorn de la mobilitat social es remunta a l'any 1892, quan l'enginyer i director de la colònia Güell, Ferran Alsina, incorpora al document de les Bases de Manresa una proclama sobre la «qüestió social» on defensa la desactivació de la lluita de classes i la integració pacífica del proletariat en la moral del treball mitjançant unes majors oportunitats de mobilitat ascendent (Alsina 1894). No utilitzava aquests termes sociològics que avui fem servir, però el significat de les seves paraules era el mateix. El paternalisme social de Ferran Alsina quedava ben exemplificat en el model institucional de la colònia Güell. No obstant això, la seva proclama moral no es va acompanyar de cap proposta d'estudi sociològic que ens hagués permès conèixer el grau de classisme de la societat catalana en els inicis de la seva consolidació com a societat industrial i burgesa.

En aquelles dates de tombant de segle (1900), Catalunya gaudia d'un nivell de riquesa per càpita molt similar al que presentaven les societats més industrialitzades i emergia com a país capdavanter del capitalisme burgès. El 1920, el 70% de la població activa de Barcelona era obrera, i es configurava una majoria social que acabaria creant el moviment llibertari més potent de la història, tenyit de catalanisme popular i republicà. Però alhora, Catalunya destacava com un dels escenaris on més extrema va arribar a ser la lluita de classes durant el primer terç del segle XX (1909-1939): encadenà revoltes populars, la dictadura de Primo de Rivera, el curt període de Generalitat republicana i un final tràgic en guerra civil. Cap altre país d'industrialització precoç va seguir aquesta tràgica trajectòria històrica ni va protagonitzar una lluita de classes tan aferrissada.

El 1935, tan sols el 12% dels obrers de la ciutat de Barcelona podien ascendir en la piràmide social en relació amb els seus pares, segons dades d'Oyón (2008). L'ascensor social de llavors funcionava més aviat com una escala d'esglaons alts, tot i la massiva emigració del camp i de les regions agràries espanyoles cap a la Barcelona obrera i

industrialitzada. Es passava de treballar de pagès o de jornalero a treballar com a proletari sense grans possibilitats d'ascens social. Era lògic tenint en compte el retard històric de l'educació pública a Espanya i l'enorme desafiament que tenia per davant la Generalitat republicana per vertebrar un sistema educatiu públic, laic i interclassista. De fet, Ortega i Gasset ja es queixava el 1930 que Barcelona només disposava d'un institut de batxillerat mentre una ciutat de població similar, com ho era Hamburg, tenia fins a 60 instituts (Almeida, 1995). Una desproporció de 60 a 1 reflecteix molt bé el grau desigual de desenvolupament social i de condicions per a la mobilitat ascendent de les classes obreres a la Catalunya i a l'Alemanya dels anys 30.

El 2005, el 65% dels fills d'obrers havien aconseguit ascendir de classe social en relació amb els seus pares segons la nostra investigació (Martínez-Celorrío i Marín 2010). En setanta anys es va passar del 12% al 65% en ascens social obrer. És la monumental diferència d'oportunitats que serveix per contrastar el sistema tancat de classes socials dels anys trenta i el sistema de benestar construït i madurat en el període democràtic recent (1978-2005).

3. ESTRUCTURA DE CLASSES SOCIALS, LLENGUA I IDENTITAT CATALANA

Per tal de mesurar la mobilitat social, els sociòlegs treballem amb matrius de doble entrada que creuen, d'una banda, les classes socials d'origen (O) identificades quan l'enquestat tenia 15 anys d'edat, que ens informen del seu context de socialització, i d'altra banda, les classes socials de destí (D), que són les posicions socials d'arribada on han acabat classificats els enquestats. És a dir, la mobilitat social és un joc de suma zero en la qual hi ha d'haver tantes classes socials en origen com en destí i han de ser les mateixes. Per tant, treballem amb esquemes de classe social on classifiquem els enquestats majors de 25 anys.

En anteriors recerques sobre l'estratificació social catalana es destacava la persistència de tres grans grups centrals que s'han anat consolidant des dels temps de la industrialització: l'alta i petita burgesia, les classes intermèdies no propietàries i les classes treballadores (Giner, Flaquer, Homs i Sarasa, 1998). El nostre esquema, EGP 9, que hem fet servir en la nostra recerca (Martínez-Celorrío i Marín 2016, 2013 i 2010), també perfila tres grans grups centrals, però més matisats, tal com queden recollits en la taula 1.

- En primer lloc, les classes expertes (21% de la població adulta) fraccionades entre l'empresariat i les classes directives (classe I) i els professionals superiors (classe II).
- Un segon gran grup de classes intermèdies (42%) divisibles entre petita burgesia amb empleats (IVa), els autònoms i pagesos (IVbc), els quadres i tècnics intermedis (V) i els empleats administratius de rutina (IIIa).
- Finalment, un tercer agrupament de les classes treballadores (IIIb-VI-VII), que sumen el 37 % restant, està format pels empleats de serveis (classe IIIb), la classe obrera qualificada (VI) i la classe obrera poc qualificada (VII).

La taula 1 recull els principals indicadors demogràfics per a cada classe social i un índex sintètic de desigualtat que ens va ajudar a jerarquitzar-les. Aquest índex és un indicador que calcula el grau de poder social de cada classe en forma d'avantatge o desavantatge social tenint en compte 7 variables sociodemogràfiques.

Taula 1. Estratificació de classes socials a Catalunya (2005): esquema EGP9

		CLASSES INTERMÈDIES	
--	--	----------------------------	--

	CLASSES EXPERTES		Propietàries		Assalariades		CLASSES OBRERES		
	I	II	IVa	Vbc	V	IIIa	IIIb	VI	VII
Total mostra % (n)	4.4 (105)	16,4 (389)	6,6 (158)	7,6 (180)	10,0 (237)	18,0 (427)	6,0 (143)	12,9 (306)	18,1 (429)
Sense estudis	0.0	0.0	16.0	5.4	7.8	0.8	4.9	11.7	23.8
Estudis superiors	64.4	81.4	13.0	21.6	21.2	26.4	15.7	3.1	5.4
Fi d'estudis: abans dels 18	14.3	3.8	60.0	60.8	30.4	27.3	47.9	70.5	68.1
Fi d'estudis: a partir dels 23	62.7	67.8	21.4	26.3	28.2	29.3	22.7	7.6	9.6
Taxa treball temporal	7.0	24.0	--	--	25.0	21.0	38.0	32.0	33.0
Taxa immigrants estrangers	1.9	0.5	2.0	2.3	3.0	3.4	8.0	6.7	9.1
Taxa pobresa relativa	0.4	0.5	14.0	12.0	12.0	13.0	10.0	18.0	23.0
Mitjana d'ingressos llar (Milers € net / any)	44,12	39,77	30,49	32,03	29,03	29,91	25,98	26,87	21,69
Ús habitual català	61.2	77.0	58.5	58.0	44.3	54.7	56.6	35.6	36.0
Identitat nacional									
Identitat més catalana	48.5	45.3	42.5	44.4	29.8	38.3	46.4	27.6	33.4
Identitat més espanyola	8.1	3.2	15.7	13.1	10.9	5.7	11.5	5.3	16.3
Cap identitat nacional	5.1	5.8	8.2	7.2	1.4	9.1	8.8	14.6	11.0
Catalana i espanyola	38.4	31.4	33.6	35.3	40.3	36.9	29.2	42.5	40.9
	I	II	IVa	IVbc	V	IIIa	IIIb	VI	VII
Índex sintètic de desigualtat	4,33	3,83	2,66	2,83	2,66	2,5	1,83	1,41	1,00

Font: Martínez-Celorrío i Marín (2010) a partir de les dades del PaD (2005)

L'ús habitual del català resulta majoritari entre les classes expertes i les classes intermèdies, però cau en picat entre les classes obreres. Per ser precisos, el 77% de la classe professional experta II usa habitualment el català, igual que el 61% de la classe directiva I, el 58% de la petita burgesia, la pagesia i dels autònoms IVabc i el 55% dels empleats administratius de rutina IIIa. Per contra, les classes socials en les quals menys predomina

el català com a llengua habitual són els quadres i tècnics intermedis (44%) i les dues fraccions qualificada i no qualificada de les classes obreres VI-VII (36%).

En paral·lel, el sentiment d'identitat nacional catalana segueix el mateix patró entre les classes socials més catalanoparlants, que arriben al 48% en la classe directiva I, al 45% en la classe professional II, al 44% en autònoms i pagesos IVbc i al 42% en la petita burgesia IVa. Cal recordar que comentem les dades del PaD (Panel d'anàlisi de les Desigualtats de la Fundació Jaume Bofill)¹ de l'any 2005, una dècada abans de l'eclosió de l'actual onada sobiranista.

En aquell moment, les identitats més espanyoles o tant catalanes com espanyoles eren més predominants entre les classes socials amb major predomini castellanoparlant. Destacava el cas de les dues classes obreres que manifestaven no associar-se a cap identitat nacional: un 15% entre la classe obrera VI i un 11% entre la classe obrera VII. Seria desitjable una anàlisi diacrònica entre 2005-2015 utilitzant el mateix esquema de classes socials per tal de conèixer com han evolucionat tant les identitats nacionals com l'ús habitual del català.

4. MOBILITAT SOCIAL, LLENGUA I LLOC DE NAIXEMENT

Tal com demostra Cabré (2001), el sistema de reproducció demogràfica de Catalunya es fonamenta en l'acollida de fluxos migratoris, que s'ha renovat per cicles d'immigració durant tot el segle XX (origen emigrant de la resta d'Espanya) i primeres dècades del XXI (origen estranger). Les pautes de mobilitat social no són les mateixes en una societat que es renova demogràficament pel seu propi creixement vegetatiu que en una societat que es beneficia del creixement causat per l'arribada d'immigrants. Austràlia o Canadà són exemples de societats d'acollida i d'alta immigració amb un alta taxa de mobilitat social com a *escalator regions* que atrauen fluxos migratoris per les bones oportunitats d'ascens social que faciliten.

Catalunya és un altre escalator region que destaca i ha destacat històricament per una alta mobilitat social, tant a nivell intern espanyol com a nivell global comparat. En una de les nostres recerques hem demostrat com la mobilitat relativa o fluïdesa social a Catalunya és un 12% més intensa que al Regne Unit i un 38% superior a la d'Itàlia, cosa que equival a dir que l'estructura de classes catalana és menys rígida i classista en aquestes proporcions respecte a aquests dos països, tot i no comptar amb estructures d'Estat comparables. També hem de dir que l'estructura de classes catalana és un 14% més rígida o adscriptiva en relació amb Holanda (Martínez-Celorio i Marín 2012).

La llengua habitual dels residents a Catalunya, ja sigui el català, el castellà o d'altres, no ha estat un obstacle ni un factor determinant per a les trajectòries de mobilitat social intergeneracional entre pares i fills. Així ho posa de relleu la nostra anàlisi, que destaca el nivell educatiu dels enquestats com la principal variable o factor determinant de l'ascens, reproducció o descens social intergeneracional (Martínez-Celorio i Marín 2010). Tan sols en el cas dels enquestats amb nivells bàsics d'estudis intervé la classe d'origen com a factor determinant de segon ordre i exclusiu d'aquest segment, però no pas la llengua materna ni la llengua habitual.

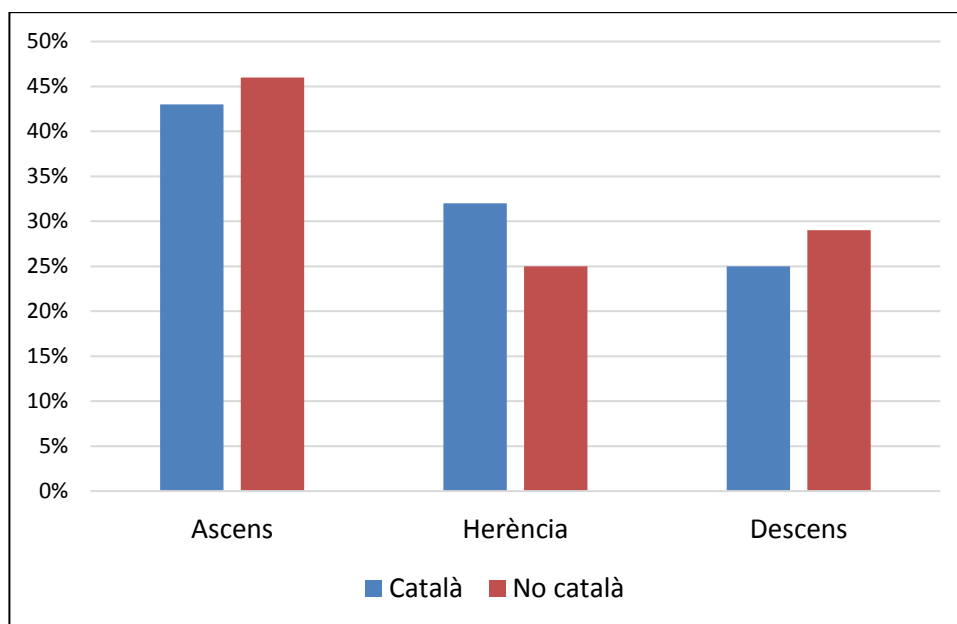
Malgrat les intenses campanyes populistes a l'entorn del factor discriminant del català o dels cognoms de "genealogia no catalana" (sic) en les oportunitats d'ascens social, la nostra anàlisi ho descarta. De fet, a diferència d'altres països i contextos on han funcionat diversos mecanismes de tancament social (*social closure*), com la religió, la nacionalitat, la llengua o la condició ètnica (Murphy 1988), l'ascensor social a Catalunya no ha estat discriminatori o segregat per marcadors com la condició lingüística o ètnica, sinó pels

¹ <http://www.obdesigualtats.cat/index.php?cm=06>

nivells de titulació educativa assolits pels enquestats com a individualitats. El tancament social es defineix com el «procés de subordinació mitjançant el qual un grup social monopolitza els avantatges a base de tancar oportunitats expressament a un altre grup o segment social definit pel primer com a inferior i inelegible» (Murphy, 1988: 8). Aquest no és el cas en la distribució d'oportunitats de mobilitat social a Catalunya en funció de la llengua habitual o L1, que mai han estat un marcador discriminatori activat per part d'empreses o administracions públiques en els seus processos de contractació i promoció.

El gràfic 1 presenta les taxes d'ascens, herència i descens social entre pares i fills majors de 25 anys per l'any 2012 per una mostra de 2.132 adults que són les dades més recents disponibles del PaD. Prenent la llengua de l'entrevista, resulta que el 18% no utilitza el català, mentre que un 82% sí l'utilitza i l'entén. Les taxes d'ascens social són quasi comparables. Fins i tot els qui no contesten en català assoleixen més ascens social (46%) en relació amb els que ho fan en català (43%). La diferència rau en els percentatges de l'herència i el descens social. Mentre que els qui contesten en català registren major herència o reproducció social (32%) i menor descens (25%), els qui contesten l'enquesta en castellà obtenen major descens (29%) i menor taxa d'herència social (25%). L'explicació és el temps desigual d'assentament a Catalunya, atès que són més proclius a l'herència i reproducció de la mateixa classe d'origen aquells més arrelats al país, mentre que la nova immigració és més procliu al descens com a cost d'inserció i primera generació sacrificada en favor dels seus descendents.

Gràfic 1. Mobilitat social intergeneracional segons la llengua de l'entrevista: adults majors de 25 anys residents a Catalunya (2012)

Font: elaboració pròpia a partir del PaD (2012)

Per origen territorial, podem agrupar els adults residents exclouent els estrangers en quatre segments demogràfics a partir de les dades del PaD (2012), caracteritzats per trajectòries i orígens qualitativament diferents entre si:

- a) Els nascuts a Catalunya de pares nascuts a Catalunya sumen el 52% de la mostra (grup CAT-CAT). El 99% d'aquest segment contesta l'enquesta en català i un 67% acumula 11 o més anys d'escolarització. El 38% dels seus pares no van fer més de 4 anys d'escola.

b) Els nascuts a Catalunya de pares nascuts a la resta d'Espanya representen el 22% (grup CAT-ESP). El 70% contesta en català i el 68% ha fet 11 o més anys d'escolarització. El 53% dels seus pares no van passar dels 4 anys d'escolarització.

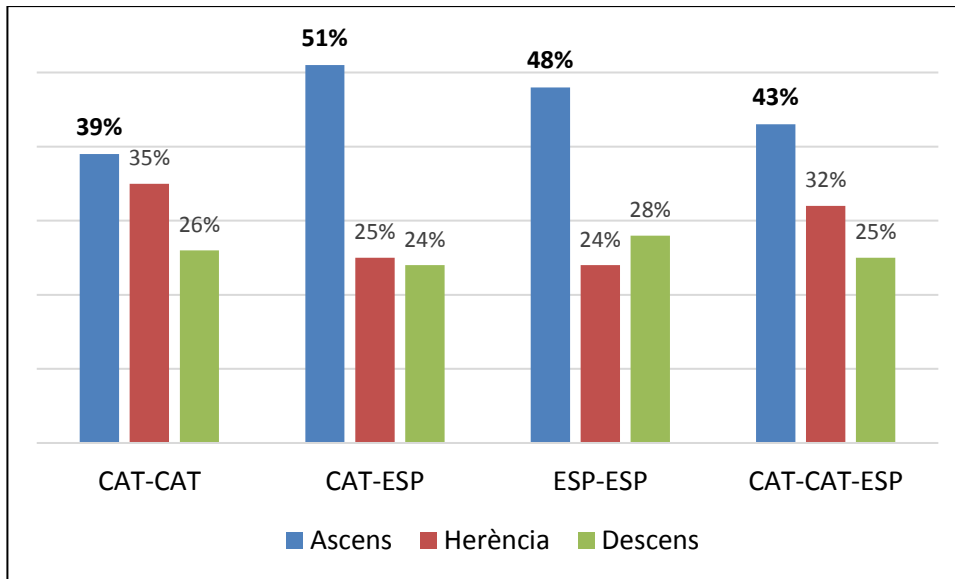
c) Els nascuts a Espanya de pares nascuts a Espanya que resideixen a Catalunya sumen el 8% (grup ESP-ESP). El 62% contesta en castellà i tan sols un 43% acumula 11 anys o més d'escolarització, amb un 24% que tan sols va estar 4 anys escolaritzat. El 60% dels seus pares no van fer més de 4 anys d'escolarització.

d) Els nascuts a Catalunya de pares nascuts a Catalunya i avis nascuts a la resta d'Espanya (grup CAT-CAT-ESP) representen el 8% restant de la mostra. Són el grup més jove d'edat i el podem considerar com a tercera generació descendent de l'emigració espanyola. El 77% contesta l'enquesta en català i el 71% acumula 11 anys o més d'escolarització. Tan sols el 22% dels seus pares es van limitar a una curta escolarització de 4 anys o menys de durada. Són, per tant, el grup amb millor *stock* educatiu.

El gràfic 2 presenta les taxes de mobilitat social per a cadascun d'aquests segments demogràfics. Com ja hem dit, l'herència social és més alta en aquells segments amb major arrelament al país, tal com passa en el grup CAT-CAT (35%) i el grup més jove CAT-CAT-ESP (32%). En canvi, el grup ESP-ESP, que compta amb el menor *stock* educatiu dels mateixos enquestats i dels seus pares, i que destaca per concentrar major proporció castellanoparlant, assoleix una taxa més elevada d'ascens social (48%) que el segment considerat com a més d'origen català CAT-CAT (39%). El mateix passa amb el segment CAT-ESP, amb un ascens social intergeneracional del 51% que supera, fins i tot, el segment de tercera generació CAT-CAT-ESP (43%).

L'explicació rau en factors diversos, tant estructurals com conjunturals. D'una banda, l'estructura d'oportunitats ha estat més àmplia i expansiva en les generacions més madures respecte a les més joves. Els primers han tingut més trajectòria de recorregut, provenien de classes majoritàriament agràries i populars i s'han beneficiat dels diferents cicles d'industrialització *desarrollista* i de creixement econòmic durant els anys 80, 90 i primers anys del 2000. D'altra banda, els més joves, en especial el segment CAT-CAT-ESP, no han tingut tant recorregut de trajectòria i ja no provenen d'origens socials baixos, sinó, majoritàriament, d'origens intermedis, amb la qual cosa el seu marge d'ascens és menor i la proporció per mantenir l'estatus, és major.

Gràfic 2. Mobilitat social intergeneracional segons segments demogràfics: adults majors de 25 anys residents a Catalunya (2012)

Font: elaboració pròpia a partir del PaD (2012)

El nivell educatiu baix i de qualificació del grup ESP-ESP no ha estat un obstacle per aprofitar-se de l'expansió absoluta d'oportunitats d'ascens al llarg de les seves trajectòries. Ni les seves identitats predominantment castellanes ni l'ús habitual del castellà han estat mai una barrera discriminatòria per poder ascendir socialment. Una altra qüestió és que hagin experimentat trajectòries curtes d'ascens (de posicions obreres a posicions intermèdies) i que no hagin gaudit de trajectòries més llargues (d'obreres a expertes) per no disposar de titulacions acadèmiques adients.

La reproducció social del seu nivell educatiu baix té més a veure amb la manca de polítiques d'igualtat d'oportunitats durant el franquisme que no pas amb cap mena de discriminació o tancament social per raó ètnica o lingüística soferta a Catalunya. Cal destacar que el 69% dels membres d'aquest grup va néixer abans de 1957 i tan sols un 12% va néixer entre 1968 i 1987. Cal tenir en compte que tan sols representa un 8% dels adults majors de 25 anys.

5. CONCLUSIONS

La llengua catalana i les variables adscriptives d'origen territorial no han estat obstacles en la distribució d'oportunitats de mobilitat social a Catalunya. El principal factor d'estratificació i de jerarquia de la mobilitat ascendent ha estat i és el nivell educatiu assolit i, en la seva absència, el talent individual recompensat amb trajectòries professionals positives (Martínez-Celorrío i Marín 2016; 2013; 2010).

Totes les evidències neguen la tesi del tancament social pel factor llengua o pel factor etnicista-identitari a Catalunya, on s'ha edificat un model de cohesió i ascensor social fonamentat a recompensar les capacitats i talents personals sense anteposar les procedències o usos lingüístics. L'atribució d'alteritats identitàries discriminades per llengua és una construcció social i política interessada que vol ser performativa, però no té cap suport empíric.

6. REFERÈNCIES

ALMEIDA, J. (1995). *Sociología de la educación*. Barcelona, Ariel

ALSINA, F. (1894). *Criteri econòmic general catalanista. Treballs llegits en las Assambleas de Manresa (1892) y Reus (1893)*. Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives.

CABRÉ, A. (2001). *El sistema català de reproducció*. Barcelona, Edicions Proa

GINER, S., FLAQUER, L., HOMS, O. I SARASA, S. (1998). “La Societat Catalana a la cruïlla” a GINER, S. (dir.). *La Societat Catalana*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

MARSHALL, G. (2005). “Absolute Mobility” a *Dictionary Of Sociology*. Oxford University Press.

MARTÍNEZ-CELORRIO, X. I MARÍN, A. (2016). *Crisi, descens social i xarxes de confiança*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill

-- (2013). *Crisi, trajectòries socials i educació*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill

-- (2010). *Educació i mobilitat social a Catalunya*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill

MURPHY, R. (1988). *Social closure: The theory of monopolization and exclusion*. New York: Oxford University Press.

OYÓN, J.L. (2008). *La quiebra de la ciudad popular*. Barcelona, Serbal.